

V. Flamingante anarchisten

Ontwaking was van vlaamsgezinde afkomst en wilde alvast dat vlaamsgezinde niet verloochenen. Van Nu en Straks en de jonge Vermeyleylen (1) die aan de wieg van Ontwaking had gestaan, maar intussen het anarchisme hadden afgezworen, bleven een belangrijke inspiratiebron voor het flamingantisme van het wel anarchistisch gebleven Ontwaking, dat zonder daarom een flamingant strijdblad te worden op tijd en stond uitpakte met vlaamsgezinde stellingnamen.

Een aanleiding hiertoe vormde bijvoorbeeld een artikel van de Frans-Belgische auteur Iwan Gilkins in de Messages de Bruxelles waarin deze betoogde dat het Vlaams geen bedding kon zijn voor de toenmalige grote geestesstromingen : schrijvers in die taal konden onmogelijk beroemd worden en als dusdanig was de uitbreiding van het Vlaams schadelijk voor de keur van de bevolking en gevaarlijk voor de Belgische nationaliteit. Het antwoord van Victor Ressler was een ondubbelzinnig pleidooi voor de eigen Vlaamse taal en de vervlaamsing van het onderwijs in het bijzonder. Een vrij gelijkaardig pleidooi voor de Vlaamse taal

.../...que font les socialistes parlementaires en préparant l'avènement au pouvoir de leurs députés... Or la prédominance de l'idée communiste à l'idée anarchiste est précisément fondé sur l'espoir d'avoir la majorité - la force brutale - avec soi et d'imposer à tous un certain régime, qui risque de ne pas valoir mieux que tous les autres. C'est là une tendance nivellatrice et autoritaire, et par la même elle doit être repoussée...

L'effort moral constant que je demande de ceux qui croient aux idées nouvelles et qui portent en eux un ardeur dévastatrice et créatrice à la fois, est bien plus que la propagande par discours, conversation, petite papiers et abonnements aux journaux, qu'on demande généralement d'eux. Mais au moins cet effort-là ne sera-t-il pas perdu, comme les paroles qu'on jette au vent et auxquelles les plus souvent les actions ne correspondent pas...

D'autres en assez grand nombre s'occuperont assez de soulager la misère du peuple, de faire des petites reformes nécessaires pour donner plus le pain à ceux qui ont trop peu ... mais le rôle des anarchistes devrait précisément être de former des hommes nouveaux plus vrais, plus sains, plus d'accord avec eux mêmes, plus conscients que ceux d'aujourd'hui, ... La très puissante préparation philosophique qui a précédé la révolution française manque totalement aujourd'hui et les caractères sont des plus rares..."

(1) Inzake Vermeyleylen, cfr. supra, p. 148 e.v.

(meer bijzonder in de literatuur) had hij steeds gehouden in een overigens erg positieve bespreking van La faneuse d'amour van G. Eekhoud. Het was overigens opvallend dat diezelfde Eekhoud zich van Resselers of misschien beter Vermeylens argumentatie bediende om op zijn beurt Gilkins in de Mercure de France van antwoord te dienen. De argumenten van Ressler konden inderdaad zo uit de Kritiek der Vlaamsche beweging gehaald worden. Zo had Ressler ten tijde van La faneuse d'amour gepleit in het kader van de eenheid van vorm en wezen, voor het Vlaams als de "natuurlijke taal van de beschreven mens", als "het wonderetui dat de natuur zelve ervoor geschapen heeft". Wat Gilkins betrof, ondanks alle verfransing, trouwens het gevolg van de ellendige levensvoorwaarden en een "dolzot opvoedingsstelsel", dat de Vlamingen "onttaalde", waren de vlaamssprekende nog altijd drie keer talrijker dan de frankofonen. Met andere woorden, er bestond op basis van een verschillende taal een diepe afgrond tussen het volk en de verfranste elite. Zoals Eekhoud het zelf had aangeduid : de Frans-Belgische schrijvers waren niet alleen als schrijvers, maar ook als franstalige Belgen het slachtoffer. Voor hen was nauwelijks een publiek voorhanden in België; ze waren geïsoleerd tussen de Belgische burgerij die noch het Vlaams, noch het Frans machtig was enerzijds, het volk waartoe ze niet kon doordringen anderzijds. Het grote drama van het merendeel der Belgische "letterkundige keur" was dat zij niet in de mogelijkheid was te "communiëren met volk en ras die (aan hen hun) kunst ingaven". Voor Ressler en Eekhoud was de Vlaamse taal de enige waarmee men mocht verhoplen ooit door te dringen tot de werkers (en later tot de boeren en vissers). "Schrijft dus in 't Vlaams de taal die wortelt in uw volk, de enige waarin gij rechtstreeks kunt spreken tot de mensen die rend u leven" en "verstaat u in den oprechten omgang met de maatschappelijke verschoppelingen waarin trots alles diepe krachten schuilen." Kortom de afgrond tussen het Vlaamse volk en de verfranste elite moest gedempt, ook in het voordeel van de elite, die zich in de eigen taal zou kunnen ontwikkelen, de ene taal die zij volkomen beheersten, die in hun zat, die met hun innig wezen vergroeid was." Dan zouden zij bovendien ook het Duits en het Engels machtig worden, in tegenstelling met de franstaligen. Pas dan zou-

den zij tenvolle deelnemen aan de "wereldbeschaving" (1)

Een erfenis ook van Van Nu en Straks was de in de nieuwe reeks verdergezette eerbied ten aanzien van de Westvlaamse school : Verriest, Rodenbach, ... (2), maar ook ten aanzien van de componist en grondlegger van het Vlaams conservatorium te Antwerpen, P. Benoit. (3)

Op Vermeyleen zelf kon nog eenmaal gerekend worden voor een pleidooi ten voordele van de Vlaamse University Extension, waaraan een aantal medewerkers van Ontwaking trouwens zouden meewerken. (4) De idee van het vormen van "vrije, zelfstandige individuen", die reeds stamde uit de revolutionaire jaren van Van Nu en Straks, sloot in het algemeen dicht aan bij het anarchistisch ideaal van Ontwaking en van de anarchisten in het algemeen. (5)

In het betreffende artikel wees Vermeyleen alle "paradebetogingen", "rammelende rhetorisch en politiek geblèter voor één avond" van de hand ten voordele van de oprichting van "hogere cultuurorganen", "verstandelijke bewerkingscentra" die mensen zouden vormen "die hun evenwicht en macht tot handelen in zich dragen". Er was niet alleen beroepsonderwijs in een Vlaamse universiteit te Gent nodig, er waren ook nog "instellingen van machtiger uitstralingsvermogen", "vrije organismen" nodig die "zuiverder vormen van synthetische kultuur" zouden doorgeven. Het zogenaamde Hooger Onderwijs voor het Volk was

-
- (1) S. RABAUW, Letterkundige kroniek. G. Eekhoud. La Faneuse d'amour, - Ontwaking, 10-1-1901, p. 3; ID., Iets over Vlaamschgezindheid, - Ontwaking. Strijdblad, 10-8-1902, p. 2-3; ID., Een oordeel van Eekhoud, 10-9-1902, p. 3; ID., Kunst en maatschappelijke toestanden, - Ontwaking. Strijdblad, 25-10-1902, p. 1-2.
- (2) W. GRIM, Letterkundige kroniek. Hugo Verriest. Regenboog uit andere kleuren, - Ontwaking, 10-2-1901, p. 3-4; RODENBACH, Nieuwjaars groet, - Ontwaking. Strijdblad, 10-1-1902, p. 1, "Vooruit de jonge Vlaamsche schaar met ons misprocees werk tot spijt ..." waarmee ook de eerste jaargang in 1896 was ingezet.
- (3) ONTWAKING, De dood van Peter Benoit, - Ontwaking, 25-3-1901, p. 3; S. RABAUW, Wat van den djak, - Ontwaking, 10-4-1901, p. 1-2; Benoit behoorde reeds in de tijd van Eick wat wils tot de geliefde figuren, cfr. supra, p. 175.
- (4) Cfr. supra, p. 255-256.
- (5) Zie bijvoorbeeld de volkseducatieve betrachtingen van de Franse anarchisten, cfr. supra, p. 49.

een der zekerste middelen om onze taal wijd en zijd aan gezag te doen winnen. De University Extension zou de leraars voor de Vlaamse universiteit vormen. Maar nog veel meer : de doorgegeven kennis zou spreken tot de gehele mens, geen "afgetrokken begrippen", of "zuiver redegespin" zijn, maar het levende in elk ding "dat tot aller leven staat". Men zou in elke wetenschap de "kern van menselijkheid" zien en meebouwen aan die "humane wetenschap", die niet meer voor ingewijden alleen, maar voor allen zou zijn." (1)

Tot slot misschien een specifiek anarchistische kijk op de guldenstrijd : "geen gebeurtenis uit de rassenstrijd, maar uit den klassenstrijd" : de "minderen" tegen de "poortერიj en de Fransche koning"; wat dus niet door de overheid meet worden herdacht evenmin door de sociaal-democraten wiens wettelijke actie in totaal contrast met de "revolutionaire daad der Brugse metten" stond. (2) In ieder geval was de richting die Ontwaking met de vlaamse beweging uitwilde overduidelijk : het cultuurflamingantisme op gang gebracht door het (anarchiserende) Van Nu en Straks en Vermeulen, maar ook door De Raet en de wellicht ook anarchistisch beïnvloede J. McLeod, was het anarchistische Ontwaking hoe genaamd niet vreemd.

-
- (1) A. VERMEULEN, Hooger onderwijs voor het volk, - Ontwaking, 25-2-1901, p. 1-2.
- (2) ZORRASTRON, Zij vierden de guldenstrijd, - Ontwaking, Strijdblad, 25-7-1902, P. 3-4.

VI. Kunst, wetenschap, en sociologie : drie trouwe bondgenoten

Alle grote 19e eeuwse kunstenaars, hoe uniek ook, aldus Mesnil, werden toch zonder uitzondering gekenmerkt door hetzelfde gemeenschappelijk individualistisch streven, hetzelfde verlangen, dezelfde opstandsgeest, dezelfde behoefte aan bevrijding uit de, door het gezag voorgeschreven, conventies en dogma's, uit de absolute opvatting van het schone, waarvan men nu zeker wist dat dit alles geenszins beantwoordde aan de levende werkelijkheid. Allen hadden zij dezelfde vijandelijkheid ten aanzien van de openbare mening gemeen. Bij valen leidde dit tot warsheid van elke maatschappelijke bekommernis, tot afzondering. Maar ook van de meest onverzoenlijke "esteet" gekloosterd in de eeuwige eenzaamheid van zijn ivoren toren, kan niet geloochend worden dat ook hij op zijn gebied revolutionair was.

Waar elke jonge school dus tot op heden, volgens Mesnil, zonder uitzondering van leer getrokken was tegen de heersende vooroordelen, het absolute schoonheidsbegrip, vonden de "nieuwgezinde artiesten" van de laatste jaren echter niets meer om "af te breken" en hadden ze een louter vormelijk standpunt ingenomen. Dit betekende ongetwijfeld het einde van deze woordgoochelaars, herbergmystiekers, bekrompen theoretici, apostelen van doodgeboren godsdienst. Vormen, aldus Mesnil, waren op zich niet schoon, vormen beantwoordden aan een inwendig beeld, een gedachte. De diepe zin van de harmonie oversteeg ontegensprekelijk alle schoonheidsleer. Men moet iets te zeggen hebben, iets in zich hebben. Dan zou men ook meteen weer met een voet in het leven staan, contact krijgen met de verzuchtingen van het volk, een voorhoede zijn, zijn liefde uitspreidend over de ellendigen. (1)

(1) J. MESNIL, Zelfstandigheid in kunst, - Ontwaking, 25-12-1901, p. 2-3.

Er was niet alleen ex-Van Nu en Strakser Jacques Mesnil om de erg Van Nu en Straks geïnspireerde visie van Ontwaking inzake de plaats van de kunst uit te drukken, men deed ook beroep op die andere ex-Van Nu en Strakser Vermeulen, ofschoon die toen geen medewerker meer was van Ontwaking. Niet weinig graag publiceerde men stukken uit onder andere diens Kunst in de vrije gemeenschap met haar nadruk op de kunst als maatschappelijk verschijnsel, de Kunst als "diepe noodwendigheid van het collectieve leven", die pas volkomen zou zijn wanneer een bepaalde maatschappij tot stand kwam. (1) Ontwaking ging trouwens nog verder dan dit pleidooi voor een kunst gegroeid uit de gemeenschap, voor Ontwaking waren kunst en sociologie, dit wil zeggen anarchie, ontegensprekelijk verbonden.

De analyse van de situatie die Ontwaking gaf van de toenmalige kunstenaars en hun kunst, kwam grotendeels overeen met wat Kropotkin en zijn Franse medestanders, maar ook de Nederlanders Domela Nieuwenhuis en Frederik Van Eeden, erover dachten, overigens ook niet zelden met de werkelijkheid zelf. (2) De kunstenaars aldus Ressler, moesten hun talenten verkopen aan een kleine minderheid parasiterende snobs, het zogenaamde "kunstpubliek", terwijl de grote massa zich langzaam aan de put in slaafde - hoe zouden zij in de huidige situatie aandacht kunnen hebben voor de kunst? - om deze "elite" te onderhouden. Verhoerden de artiesten hun kunst niet, dan bleef hun over te sterven van ellende of een onderkomen te zoeken in de "stinkende burelen" van het openbaar bestuur en de handel. De kunst mocht niet langer een "weeldekind"

-
- (1) A. VERMEULEN, De kunst in de vrije gemeenschap, - Ontwaking, Letterkundig Bijvoegsel, nr. 7, p. 1-8, nr. 9; p. 1-8, nr. 10, p. 1-4; ID., De kunst, - Ontwaking, Strijdsblad, 25-3-1902, p. 4; cfr. supra, p. 149.
- (2) F. VAN EEDEN, Kolonisatie. De hoogste vorm van coöperatie, - Ontwaking, Strijdsblad, 25-3-1902, bijvoegsel; J. ANDRIES, Een artikel van F. Van Eeden, - Ontwaking, 25-9-1902, p. 2-3; cfr. supra, p. 121-122.

zijn; de kunstenaars mochten zich niet langer daartoe lenen. Kunstenaars, geleerden en arbeiders waren allen slachtoffer van dezelfde fundamenteel slechte maatschappelijke orde, die slechts door een revolutie kon omver gegooid worden. De kunstenaar, onder andere naar het voorbeeld van Emile Zola (1), diende hand in hand met de arbeiders, met al wie leed, de gemeenschappelijke boeien te breken, actief deel te nemen in de verbreiding van een "vrijer leven", de "algehele ontvoogding en zelfstandigheid van allen" te bewerken. Slechts dan zou de kunst gemeen goed worden voor alle denkende en voelende wezens. (2)

Kunst, aldus J. Andries (alias J. Van Overloop), moest de "levensadem van de vrije wereld zijn", de verheerlijking van het leven, waaraan ieder mens deel zou hebben. Gezien de huidige kunst fundamenteel verbonden was met de maatschappelijke wanverhoudingen, diende elk eerlijk mens, aldus Van Overloop, (zonder daarom anarchist te moeten worden!) belangstelling te hebben voor de wereld rondom hem, de heersende onrechtvaardigheid in te zien en niet in het minst het zijne bij te dragen ter verbetering van dit alles. Van Overloop ging trouwens zo ver het sociaal-economisch vraagstuk het "hoofddoel" van het algemeen maatschappelijk vraagstuk te gaan noemen (wat hem een indirecte terechtwijzing van Mesnil opleverde), het "heil der magen" waarmee de zedelijke verheffing van het volk zo innig verbonden was.

Wat was de liefde voor het zogenaamde Vlaamse volk waar zovelen de mond van vol hadden, nu meer dan platonisch? De kloof die bestond tussen de ontwikkelde en het (wantrouwige) volk was zeker ten dele de schuld van de kunstenaars, die zich niet hoger moes-

-
- (1) S. RABAUW, Emile Zola, - Ontwaking. Strijdblad, 10-10-1902, p. 2; cfr. supra, p. 227 e.v.
- (2) S. RABAUW, Staatshulp voor kunst, - Ontwaking. Strijdblad, 25-9-1902, p. 1-2; ID., Kunst en maatschappelijke toestanden, - Ontwaking. Strijdblad, 25-10-1902, p. 1-2; J. ANDRIES, Den artikel van Frederik Van Eeden, - Ontwaking. Strijdblad, 25-9-1902, p. 2-3; ID., Over levensopvatting, - Ontwaking. Tweemaandelijksche Tijdschrift, sept. 1903, p. 97-115.

ten achten, die - en hier plaatste Van Overloop zich duidelijk in het spoor van Van Eeden - "elk eerlijk naast elkaar" hun arbeid moesten doen, "produktief arbeiden ten koste van hun kunst", zodat de produktieven zich niet meer dienden dood te werken ten voordele van het parasitisme. Dan zouden de kunstenaars werkelijk contact hebben met het volk, zou het onderscheid wegvallen, en eens zou ieder mens een arbeider, ieder arbeider een kunstenaar zijn. Zonder een leven van strijd en daad zou de beschouwende kunst trouwens ten onder gaan. En, besloot Van Overloop : dat elk meehelpe naar eigen vermogen om het bewustzijn van het volk op te wekken; laat ons tot de mensen gaan om het goede woord te verspreiden, dit is de enige taak die ons gewetensrust kan schenken. "Ieder van ons doe zijn werk ..." (1)

Het probleem van de verhouding kunstenaar - maatschappij was de aanleiding tot een felle polemiek tussen Ontwaking aan de ene kant (bij monde van oud Alvoorder - medewerker Jos Van Overloop), de 'zuivere' literatoren van Alvoorder, Het Weekchrift voor Vlaanderen aan de andere kant. (2) Beide partijen waren niet mals voor elkaar. Van Overloop nam het op voor de "sociologie", wanneer die aangevallen werd als een "lief systeemje tot het geluk van de mensen" waarvoor men soms "moordt", in ieder geval in een vage toekomst te situeren, niet vrij te pleiten van "heerschzucht", waarbij "de mensen welhaast vergeten" worden. Veel beter deed men eraan zich aan de kunst te houden. (3) Verre van een systeemje, was de sociologie, aldus Van Overloop, de wetenschap die de mensheid in haar geheel, in al haar aspecten, op interdisciplinaire wijze bestudeerde. Het belang van de sociologie lag niet in het minst in de manier waarop ze het "innig verband tussen de verschillende takken van de menselijke bedrijvigheid" aantoonde, hoe deze samen één groot geheel vormde, een "resultante van verschillende krachten". De sociologie wees uit hoe men bij de

-
- (1) ID., ibid.; ID., Een artikel van Frederik Van Eeden, - Ontwaking, Strijdblad, 25-9-1902, p. 2-3.
- (2) Over Alvoorder en Het Weekchrift voor Vlaanderen en de zuiver literaire strekking binnen de Kapel, cfr. supra, p. 259 e.v.
- (3) J. VAN ORDAM, Sociologie, - Ontwaking, 10-7-1901, p. 1-2; de verwijten aan het adres van de sociologen komen uit L. BAEKELMANS, Marieke van Nijmegen, p. 66-67.

behandeling van elk actueel onderwerp niet buiten zijn verband met de heersende levensvoorwaarden van de mensen kon, hoe de situatie van eender welke tak van de menselijke activiteit met het materiële welzijn van het volk verbonden was. Men moest daarom nog geen socioloog worden. Maar zoals bepaalde kunstenaars, zogenaamde gevoelsmensen, die het "volk van Vlaanderen gingen ontwikkelen en bewustmaken" "met volkomen misprijzen tegenover het heil der magen", zich opstelden ten aanzien van de wereld rond hen, getuigde van niets anders dan onverschilligheid van hun kant ten aanzien van het volk en de ellende waarin het verkeerde. De jongeren van de kunst voelden hun omgeving niet aan (in tegenstelling tot de werkelijke gevoelsmensen die bommen gooiden), ze draaiden in hun "ivoren toren" rond "in het kringetje van hun sentimentaliteit". (1)

De kwestie liep uit op een oeverloze, soms vrij onduidelijke en op laag niveau gevoerde discussie, waarbij persoonlijke motieven waarschijnlijk van even groot belang zullen geweest zijn als de theoretische argumenten. Geresumeerd kwam het wellicht hier op neer dat Van Overloop in Ontwaking ondanks alles de kunstenaar aan de kant van de sociologie, zoniet de anarchie, wilde geschaard zien, zonder dat, naar zijn zeggen, de kunstenaars daarom onmiddellijk sociologen en zeker geen propagandisten dienden te worden. A. de Lattin en L. Baekelmans aan de andere kant waren de spreekbuis van de "zuivere kunstenaars" die halsstarrig de noodzaak van de sociologie, in concreto het anarchisme verwierpen, en eigenlijk de kunst voldoende vonden om bij te dragen tot de geestelijke ontwikkeling van het volk. Globaal kan de argumentatie van de laatste groep samengevat worden als volgt : het anarchisme kon slechts in een verre toekomst gerealiseerd en bood geen heil voor de nu heersende ellende; de kunstenaars

(1) J. VAN ORDAM, art.cit.; J. ANDRIES, De Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, - Ontwaking. Strijdblad, 25-5-1902, p. 2; ZORRASTRON, Feiten, - Ontwaking. Strijdblad, 10-8-1902, p. 4.

daarentegen verrichtten onmiddellijk werk, ze vergaten niet dat er nu ook mensen leefden, ze ontwikkelden de mensen moreel, wat een noodzakelijke voorwaarde was om de toekomst leefbaar te maken. (1)

Net als in 1896 verzette Ontwaking zich als "vijand van de staatsgedachte" ook nu tegen alle inmenging van de (essentieel reactionaire) overheid op het vlak van de kunst. De officiële "kunstprijskampen" en "keurderijen" waren niets anders dan de triomf van de middelmatigheid (in het beste geval een aalmoes voor goed werk) met als enig criterium de zedelijkheid, dit wil zeggen al wat niet tot opstand, rassen- en klassenstrijd aanzette, maar daarentegen vaderlandsliefde en burgerdeugd propageerde. Antwerpen meer speciaal heette een "onmeedogende stiefmoeder voor de werkelijk vrije kunstenaarstemperamenten", die "buiten de gevestigde normen" werkten. Het Antwerps geestelijk leven, bestuur en pers, niet in het minst het vrijzinnig element daaronder, waren wel het toppunt van parvenugeest, provincialisme en herbergpolitiek, getuige daarvan de weigering van Eekhoud als leraar letterkunde aan het Antwerps Hoger Instituut voor Schone Kunsten.

Voor wie het mocht vergeten : kunst had niets met utilitaristische zedelijkheid te maken, kunst was daarentegen wezenlijk waar, schoon, hartstochtelijk, levend, oprecht, en dus noodzakelijk revolutionair in "onze laffe, vuige tijden". Kunst omvatte alles, heel het eeuwigbewegend leven en leende zich dus niet tot abstractie. Alle hoge kunst van die aard was opleidend, zuiver zedelijk, bevorderde het mensengeluk. (2)

-
- (1) A. DE LATTIN, Kunst en sociologie, - Het Weekchrift voor Vlaanderen, 31-5-1902, p. 1; J. ANDRIES, Ook sociologie, - Ontwaking. Strijdblad, 10-6-1902, p. 2-3; A. DE LATTIN, Ook een socioloog?, - Het Weekchrift voor Vlaanderen, 14-6-1902; J. ANDRIES, Voor den heer De Lattin, - Ontwaking. Strijdblad, 25-6-1902; J. ANDRIES, Nog eens, - Ontwaking. Strijdblad, 10-7-1902, p. 2-3.
- (2) S. RABAUW, De bonzen van de staatskunst, - Ontwaking, 10-11-1901, p. 2-3; ID., Provinciegeest, - Ontwaking. Strijdblad, 10-3-1902, p. 1-2; ID., Praktisch, - Ontwaking, 10-11-1902, p. 3; ID., Staatshulp voor kunst, - Ontwaking. Strijdblad, 25-9-1902, p. 1-2.

In het algemeen zou men deze opvatting over de kunst ook na het verdwijnen van het blad verder blijven aanhouden. (1)

Ontwaking wou, -zo zegde althans de ondertitel, een maandschrift zijn voor sociologie, wetenschap en kunst. Over de kunst hadden we het reeds, de sociologie onder de vorm van ideologische stellingennamen op allerlei gebieden eiste onmiskenbaar het leeuwenaandeel van de aandacht op. De wetenschap kwam net als in de eerste reeks weer eens achterop hinken, ondanks alle goede bedoelingen. (2) Bovendien bestond het overgrote deel van deze wetenschappelijke bijdragen eens te meer uit sociologische beschouwingen, zij het dan niet zozeer in een vrij vulgariserend politiek-ideologisch kleedje, dan wel een onmiskenbaar wetenschappelijk streven uitdrukkend. Zo ondermeer bijdragen over het sociologisch darwinisme, duidelijk geïnspireerd door het "wetenschappelijk anarchisme" van Kropotkin (ook de aardrijkskundige E. Reclus werd op tijd en stond geciteerd), maar bijvoorbeeld ook een artikel in twee delen van de hand van de Gentse professor J. McLeod, die misschien wel niet zover van Kropotkin afstond. (3)

Het artikel van McLeod handelde over hoe de levensvoorwaarden, de sociale omgeving (school, fabriek) bepaalden, op welke manier de aangeboren eigenschappen ontkiemden. Besmettelijke ziekten waren bijvoorbeeld veel erger bij de volksklasse, als gevolg van de ellendige economische toestand, het gebrek aan onderwijs, enzoverder. Verantwoordelijk voor de sociale omgeving waren, primo de verschillende machten die samen de staat vormden, secundo de "klassen boven de volksklasse" met een overschot aan vrije tijd, stoffelijke en intellectuele macht. Dat was nu, aldus McLeod, het voorwerp van de nieuwe groeiende wetenschap, de sociologie. De sociologie ging, uitgaande van de feiten, op zoek naar de maatschappelijke invloeden, de verschillende krachten in de samenleving, het "samengestelde mechanisme in zijn biezonder-

(1) Academische kletspraat, - Ontwaking, jan. 1904, p. 38-44; S. RABAUW, Staats-schoolvosserij en kunst, - Ontwaking, 1904, p. 319-324; ID., De jongeren en de officiële kritiek, aug. 1906, p. 304-309.

(2) SKAN, Briefwisseling, - Ontwaking, 10-7-1901, p. 3.

(3) Cfr. supra, p. 246, voetnoot 1.

heden "en was dan ook geroepen" om de maatschappelijke ellende te lenigen". (1)

Veel belangstelling anderzijds was er voor Kropotkin, inzonderheid voor diens weerlegging van het sociologisch darwinisme in Mutual Aid. A factor of development, dat ook Mesnil sterk aansprak. (2) Het sociologisch darwinisme was zowat de toepassing van het biologisch darwinisme, het recht van de sterkste (in de algemene wedijver binnen de levende natuur overleefde enkel de sterkste) op de menselijke samenleving. Met name zou volgens deze versie de algemene strijd op economisch, religieus, artistiek en sexueel vlak leiden tot de overwinning van de sterke, de verbetering van het ras, kortom tot de vooruitgang. Het was niet waar, aldus Skan in Ontwaking, dat de "geschiktste" wonnen "in de strijd der individuen op sociaal gebied". Als de nochtans begaafde arbeiders onder moesten doen voor de "zwakke en verwijfde bourgeoiszoon", dan kwam dat omdat natuurlijke aanleg in het heersende bestel onderlag bij het onnatuurlijk wapen geld. De lagere klassen konden nauwelijks de kop boven water houden, zij waren niet alleen verstoten op economisch gebied, maar waren ook paria's op verstandelijk gebied (het hoger onderwijs was enkel voor de rijke). Met andere woorden, de economische selectie verdelgde de meest uitgelezen individuen. De "sociale teeltkeus" betekende geenszins de triomf van de geschiktste en met hem van de vooruitgang, wel integendeel de triomf van de middelmatigen, van de dieven ten koste van de energiebronnen en het verstand die in het proletariaat sluimerden, kortom de sociale teeltkeus was verderfelijk. Het sociologisch darwinisme was een pseudo-wetenschap, was het "darwinisme-ter-verdediging-van-klassen-voorrechten". (3)

-
- (1) J. MC LEOD, De invloed der levensvoorwaarden en de sociale verantwoordelijkheid, - Ontwaking, Strijdblad, -10-10-1902, p. 1-2; 10-12-1902, p. 2.
- (2) J. MESNIL, Le mouvement anarchiste, p. 29-31; cfr. supra, p. 106 ; inzake Kropotkin zie bijvoorbeeld P. AVRICH, Kropotkins ethisch anarchisme, - F. BOENDERS, o.c., p. 41-76.
- (3) SKAN, Sociologisch darwinisme, - Ontwaking, 10-7-1901, p. 2-3, 25-7-1901, p. 2-3; HANS, Waarom wij liberalen zijn, - Ontwaking, Strijdblad, 10-8-1902, p. 1-2.

Overigens was de levenswedijver hoegenaamd het principe van de wet van de sociale evolutie en organisatie niet. De strijd om het bestaan was slechts een gevolg van bijzondere maatschappelijke omstandigheden, zijnde het kapitalisme. Kropotkin had genoegzaam bewezen dat Europa rijk genoeg was om veel meer mensen dan er nu woonden te voeden. De vooruitgang van de maatschappij, aldus Skan in navolging van Kropotkin, lag in het altruïsme, in de "hogere sociale gevoelens" in plaats van in het egoïstisch instinct. De "natuurlijke historie" was er om te bewijzen dat de meest sociale dieren, die zich het best wisten te organiseren in solidariteit, overleefden. Welnu, de mens was van in den beginne een sociaal dier, citeerde Skan Mesnil. De solidariteit, aldus Skan, was de wet, de levensvoorwaarde van elke maatschappij. Toegepast op de sociale strijd : naarmate de voortbrengende klassen zich meer en meer ontvoogden, zou hun denkwijze van 'vrij zelf handelen in samenwerking' een macht worden en het bewustzijn van de hele mensheid worden. (1)

Er mocht dan al niet veel wetenschap bedreven worden binnen de kolommen van Ontwaking, het belang van een wetenschap als basis van mens- en maatschappijbeeld en daarmee samenhangend van een maatschappelijke (naast artistieke) opleiding van het volk werd helemaal niet onderschat. Integendeel, elke miskennis van de wetenschap zou noodlottig zijn voor de vooruitgang : sociologie en filosofie moesten terdege steunen op de aanbreng van de wetenschap om waarschijnlijkheid te bezitten. De wetenschap was essentieel een "samenhang van gestaafde kennissen, waarin men door middel van methodes van waar- en proefneming , logische inductie, hypothesen (het intuïtief redeneren behoorde voorgoed tot het verleden!) tot een grote graad van zekerheid kwam". De wetenschap was niet alleen een logisch stelsel van bevestigingen, maar evenzeer van "ontkenningen van alle dwaling" (zoals vrije wil, onsterfelijke ziel, persoonlijke god, enz.). Op basis van de wetenschap was het mogelijk een "wijsgerige waarheid af te scheiden". Men moest komen tot een totale ontkenning van alle bestaande theorie en vervolgens tot de heropbouw volgens perfect wetenschappelijke methodes van een "sociaal superorganisme". Eerst moest de "geest" bepalen wat waar en rechtvaardig was, pas

(1) SKAN, art.cit., - Ontwaking, 10-8-1901, p. 2-3.

daarna kon het "hart" waarheid en rechtvaardigheid "met echte liefde" trachten te verwezenlijken, waar de wetenschap strandde en daden zich opdrongen. In ieder geval moest de sociale kwestie als een wetenschappelijk vraagstuk beschouwd worden. (1)

Er was ontegensprekelijk een "doordachte" revolutie in plaats van een "instinctieve" van doen; de mensen dienden bewust te zijn van het na te streven doel, de mogelijke middelen en gevaren. Kortom, aldus dezelfde Dirk Van Den Eik, men kon niet buiten een "sociale opvoeding". Dit hield in ten eerste de "schoonmaak der spinraggen", godsdienst, patriottisme, enz, evenals het "opwekken en veredelen der humane gevoelens", dat was grotendeels de taak van de kunst. Intuïtie was evenwel niet voldoende, zoals hierboven overvloedig aangetoond; de wetenschappelijke cultuur was een onmisbare voorbereiding op de sociale opvoeding. Zij het weliswaar met enige reserve : de wetenschap was inderdaad dikwijls het werktuig van de rijken, zoals E. Carpenter in zijn De moderne wetenschap : een kritiek terecht had aangeduid (2), de zedeleer werd in hun handen een nuttigheidsvraagstuk. De eigenlijke zending van de wetenschap was daarentegen te tonen wat het leven "beter en gelukkiger" maakte. Een essentiële plaats hierbij bekleedde het volksonderricht, zo onder andere het "hooger onderwijs voor het volk". Een aantal punten van kritiek drongen zich hier (zo ook ten aanzien van het Antwerps initiatief), echter op : ten eerste het gebrek aan coördinatie, planning (gezien de beperkte mogelijkheden naar tijd en kracht van het publiek moest het gegeven onderwijs zo efficiënt mogelijk zijn), men moest enkel de onmisbare wetenschappen filosofie, sociologie, kennissen nodig voor de "grondvesting van een bewuste maatschappelijk overtuiging", enerzijds, een "gevoeligheid" door middel van "kunstschepping" anderzijds meegeven. Verdere bekwaming zou dan mogelijk zijn door middel van een "keurbibliografie voor zelfonderricht". Zoals het echter nu ingericht was

(1) D. VAN DEN EIK, De wetenschap als grond onzer wijsgeerige en maatschappelijke overtuiging, - Ontwaking. Tweemaandelijksch tijdschrift, jan. 1903, p. 20-24; sept. 1903, p. 45-50.

(2) Over Edward Carpenter, cfr. supra, p. 107-108.

daarna kon het "hart" waarheid en rechtvaardigheid "met echte liefde" trachten te verwezenlijken, waar de wetenschap strandde en daden zich opdrongen. In ieder geval moest de sociale kwestie als een wetenschappelijk vraagstuk beschouwd worden. (1)

Er was ontegensprekelijk een "doordachte" revolutie in plaats van een "instinctieve" van doen; de mensen dienden bewust te zijn van het na te streven doel, de mogelijke middelen en gevaren. Kortom, aldus dezelfde Dirk Van Den Eik, men kon niet buiten een "sociale opvoeding". Dit hield in ten eerste de "schoonmaak der spinraggen", godsdienst, patriottisme, enz, evenals het "opwekken en veredelen der humane gevoelens", dat was grotendeels de taak van de kunst. Intuïtie was evenwel niet voldoende, zoals hierboven overvloedig aangetoond; de wetenschappelijke cultuur was een onmisbare voorbereiding op de sociale opvoeding. Zij het weliswaar met enige reserve : de wetenschap was inderdaad dikwijls het werktuig van de rijken, zoals E. Carpenter in zijn De moderne wetenschap : een kritiek terecht had aangeduid (2), de zedeleer werd in hun handen een nuttigheidsvraagstuk. De eigenlijke zending van de wetenschap was daarentegen te tonen wat het leven "beter en gelukkiger" maakte. Een essentiële plaats hierbij bekleedde het volksonderwijs, zo onder andere het "hooger onderwijs voor het volk". Een aantal punten van kritiek drongen zich hier (zo ook ten aanzien van het Antwerps initiatief), echter op : ten eerste het gebrek aan coördinatie, planning (gezien de beperkte mogelijkheden naar tijd en kracht van het publiek moest het gegeven onderwijs zo efficiënt mogelijk zijn), men moest enkel de onmisbare wetenschappen filosofie, sociologie, kennissen nodig voor de "grondvesting van een bewuste maatschappelijk overtuiging", enerzijds, een "gevoeligheid" door middel van "kunstschepping" anderzijds meegeven. Verdere bekwaming zou dan mogelijk zijn door middel van een "keurbibliografie voor zelfonderricht". Zoals het echter nu ingericht was

(1) D. VAN DEN EIK, De wetenschap als grond onzer wijsgeerige en maatschappelijke overtuiging, - Ontwaking. Tweemaandelijksch tijdschrift, jan. 1903, p. 20-24; sept. 1903, p. 45-50.

(2) Over Edward Carpenter, cfr. supra, p. 107-108.

stonden de leergangen vrij los van elkaar en hadden ze niet de flinke eenheid die een wereldbeschouwing toch moest hebben. De voordrachten dienden vervangen door gesprekken, er moesten kleinere groepen gevormd worden. Wat er ook van zij : het doel was het besef van de onbillijkheid van de maatschappelijke toestanden en de mogelijkheid van een betere wereld. Een sociale opvoeding gesteund op een vrije, humane wetenschap en bezield door begeesterende kunst zou de massa onmiddellijk ertoe bewegen hun eigen deel te nemen, een einde aan de uitbuiting te stellen. (1)

(1) D. VAN DEN EIK, Over de noodzakelijkheid eener sociale op-
leiding, - Ontwaking. Tweemaandelijksch tijdschrift, sept.
1903, p. 77-91.